

Cultura i perspectiva de gènere a la ciutat de Barcelona

Anna Villarroya

UNIVERSITAT DE BARCELONA

annavillarroya@ub.edu

ORCID: 0000-0002-8575-5933

Marta Casals-Balaguer

UNIVERSITAT DE BARCELONA

martacasals@ub.edu

ORCID: 0000-0002-6528-621X

Rebut: 14/07/2021

Acceptat: 08/02/2022

RESUM

En els últims anys, molts països i governs locals han prestat especial atenció a les circumstàncies i necessitats de les dones com a creadores i productores d'expressions artístiques diverses. La inclusió de la igualtat de gènere en l'agenda política ha emergit, en moltes ciutats, sota el guiatge de moviments feministes i de l'activisme de professionals del sector cultural. Aquest article té com a objectiu explorar el paper de Barcelona com a ciutat laboratori de bones pràctiques en el camp de la cultura i el gènere. A partir d'un diagnòstic previ sobre les desigualtats de gènere en l'àmbit de l'art i de la cultura a la ciutat de Barcelona i una recerca original enfocada des d'una metodologia qualitativa, basada en una sèrie d'entrevistes semiestructurades amb professionals del sector i referents en l'àmbit de la cultura i el gènere, s'analitzen diferents casos d'experiències innovadores en el camp cultural localitzades en diferents barris de la ciutat. L'article conclou que, si bé els moviments feministes i el sector cultural de Barcelona han treballat per a situar la igualtat de gènere en l'agenda politicoinstitucional, encara queda un llarg camí per recórrer en la implementació d'accions programàtiques transformadores de la societat.

Paraules clau: cultura; gènere; desigualtats; polítiques culturals locals

ABSTRACT. *Culture and gender perspectives in the city of Barcelona*

In recent years, many countries and local governments have paid special attention to the circumstances and needs of women as creators and producers of diverse artistic expressions. In many cities, inclusion of gender equality in the political agenda has emerged at the hand of feminist movements and the activism of professionals in the cultural sector. This article aims to explore the role of Barcelona as a laboratory city for good practices in the field of culture and gender. Based on a prior diagnosis of gender inequalities in the field of arts and culture in the city as well as original research using a qualitative methodology, we carried out a series of semi-structured interviews with leading professionals in the field of culture and gender. We also analysed different cases of innovative experiences in the cultural fields of several Barcelonian neighbourhoods. The article concluded that, although the feminist movements and cultural sector of Barcelona have worked to place gender equality on the political-institutional agenda, there is still a long way to go to implement programmatic initiatives able to transform our society.

Keywords: culture; gender; inequalities; local cultural policies

SUMARI*

Introducció

Les desigualtats de gènere en el sector cultural de la ciutat

Metodologia general i treball de camp realitzat

Bones pràctiques en l'àmbit del gènere i la cultura a la ciutat de Barcelona

- Caracterització dels projectes
- Projectes culturals com a bones pràctiques: diversos, interseccionals i amb perspectiva de gènere

Conclusions

Referències bibliogràfiques

Pàgines web consultades

Nota biogràfica

Autora per a correspondència / Corresponding author: Marta Casals-Balaguer. Universitat de Barcelona. Facultat d'Educació. Pg. de la Vall d'Hebron, 171, 08035, Barcelona.

Citació suggerida / Suggested citation: Villarroya, A., i Casals-Balaguer, M. (2022). Cultura i perspectiva de gènere a la ciutat de Barcelona. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 136(2), 77-94 DOI: doi.org/10.28939/iam.debats-136-2.5

INTRODUCCIÓ

La cultura és un mecanisme mitjançant el qual la societat plasma les seues visions de la realitat, i pot ajudar tant a transformar-les com a reforçar uns imaginaris concrets (MacNeill, Coles, i Vincent, 2018). Així mateix, resulta un instrument primordial en la lluita per la igualtat i la transformació de les societats (O'Brien, Allen, Friedman, i Saha, 2017). Des d'aquest punt de vista, és una eina idònia per a desmuntar les diferents dominacions patriarcal i discriminacions per raó de gènere que tenen lloc en les nostres societats. En aquest sentit, les pràctiques artístiques i culturals poden oferir experiències d'empoderament i creació de significats constructius i no coercitius que poden contribuir a assolir, entre altres drets humans, la igualtat de gènere, entesa aquesta última com la igualtat de drets, responsabilitats i oportunitats de les dones i els homes i de les xiquetes i els xiquets. La igualtat implica, doncs, que els interessos, les necessitats i les prioritats de dones i homes es tinguen en compte, reconeixent la diversitat de diferents grups de dones i homes (ONU Mujeres, 2021). Des d'aquesta perspectiva, la

consideració del gènere, referit al conjunt de característiques socials, culturals, polítiques, psicològiques, jurídiques i econòmiques que cada societat assigna a les persones de manera diferenciada en funció del seu sexe (ONU Mujeres, 2021), és també un prerequisit per a la diversitat d'expressions culturals. Desestimar el potencial creatiu de les dones i també de col·lectius LGTBI redueix de manera dràstica la diversitat de béns i serveis culturals (Villarroya, 2016; Joseph, 2018). L'oportunitat de participar activament en la diversitat de la creació artística, contribuir a la creació i posada en valor de les expressions culturals, participar en la identificació i protecció del patrimoni cultural i en la familiarització amb la diversitat de creacions, expressions i patrimoni s'ha de garantir a tothom (Romainville, 2015), incloses les dones i els col·lectius minoritaris.

A l'anterior cal afegir el paper cada vegada més important de les ciutats en el panorama social, polític i econòmic (Culture Action Europe i Agenda 21 de la Cultura – Organització Mundial de Ciutats i Governos Locals Units, 2016), i també

*Article traduït per Julia Salas Ballesteros

en el cultural (Yúdice, 2002). Des de la dècada de 1990, moltes ciutats han utilitzat la cultura com a vehicle de creixement econòmic, però també com a eina d'integració i inclusió (Canclini i Moneta, 1999). La ciutat de Barcelona no n'ha romàs al marge i la cultura ha exercit un paper central en la construcció de l'anomenat «model Barcelona» (Rius-Ulldemolins i Gisbert, 2018). Emmarcat en un estat fortament descentralitzat culturalment, l'Ajuntament de Barcelona ha assumit un paper de lideratge en el manteniment i finançament de les principals institucions culturals catalanes (Villarroya, 2012) i en l'impuls del sorgiment i la consolidació d'iniciatives privades a tota la ciutat.

La rellevància de Barcelona com a capital cultural va ser reconeguda, en un primer moment, per mitjà de la Carta municipal (Llei 22/1998, de 30 de desembre), i, posteriorment, consolidada per un conveni signat entre els ministeris de Cultura i d'Economia i Hisenda d'Espanya i l'Ajuntament de Barcelona (Llei 1/2006, de 13 de març). El seu paper cultural també s'ha materialitzat en el seu rol líder en la implementació de *Cultura 21: Acciones* i les activitats de la Comissió de Cultura de l'Organització Mundial de Ciutats i Governos Locals Units (CGLU). En línia amb l'*Agenda 21 de la cultura* (CGLU, 2004), el responsable d'afers culturals de l'Ajuntament de Barcelona, el 2018, afirmava que «l'autonomia personal, la igualtat i la diversitat eren tres paràmetres polítics clars en la construcció de la política cultural de qualsevol ciutat, i també de Barcelona» (Subirats, 2018: 11).

Malgrat la percepció general que la cultura i les arts brinden un espai obert per a persones de tots els gèneres, l'evidència mostra que les desigualtats de gènere també es reflecteixen en el domini de la cultura (Pujar, 2016). En aquest sentit, el document *Cultura 21: Acciones* (CGLU, 2015), que actualment orienta les polítiques públiques culturals en els governs locals alineats amb l'*Agenda 21 de la cultura*, inclou la igualtat de gènere en referir-se als drets culturals i, en concret, a la necessitat que les polítiques culturals incorporin entre els seus objectius l'ampliació de les oportunitats per

a la participació de les dones en la vida cultural i adopten mesures contra tota discriminació de gènere. Així mateix, en l'àmbit de la governança cultural, s'insta els programes i les institucions culturals que reben suport públic a desenvolupar una perspectiva de gènere, és a dir, que les preocupacions i experiències de les dones, així com dels homes, siguin un element integrant de l'elaboració, l'aplicació, la supervisió i l'avaluació de les polítiques i els programes, a fi que les dones i els homes se'n beneficien per igual i s'impedisca que es perpetue la desigualtat (Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides, 1997). Finalment, en relació amb la igualtat i la inclusió social, el document *Cultura 21: Acciones* urgeix els governs locals a destinar una part del seu pressupost cultural i recursos públics a la promoció activa de la participació de les dones en les activitats i les organitzacions culturals, especialment en els nivells de major perfil i responsabilitat, així com a valorar, promoure i incrementar la visibilitat i el prestigi d'aquelles activitats culturals en les quals habitualment hi ha més implicació de les dones.

També a escala internacional, la UNESCO compeleix els governs a incorporar la perspectiva d'igualtat entre homes i dones (UNESCO, 2014; Joseph, 2015, 2018) en el conjunt de les polítiques i mesures culturals, possibilitant la participació de les dones en la vida cultural en qualitat de creadores i productores, així com en la seua condició de ciutadanes i consumidores. Altrament, la diversitat de les expressions culturals es mostra com un repte inassolible (Joseph, 2018). Des d'un altre prisma, la cohesió social dins d'una comunitat es pot aconseguir més fàcilment si tots els grups dins de la comunitat participen en la vida cultural. En aquest sentit, la *Convenció de 2005 de la UNESCO sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals* (UNESCO, 2005) posa èmfasi en la importància de la cultura per a la cohesió social i, en particular, en el seu potencial per a millorar la condició i el paper de la dona en la societat (preàmbul). En conseqüència, el funcionament d'una comunitat democràtica passa necessàriament pel dret a participar en la vida cultural.

Les desigualtats de gènere en el sector cultural adopten múltiples formes i es manifesten en l'entrada a determinades professions i indústries, en la progressió professional, en el reconeixement per mitjà de premis, accés a recursos i també en la visibilitat de les obres (Villarroya, 2019). Tot això sumat a les problemàtiques que històricament han caracteritzat (i continuen fent-ho actualment) el sector cultural, amb una precarització del mercat de treball artístic, enormes dificultats de desenvolupament de trajectòries professionals (Barrios i Villarroya, 2022) i una fragilitat estructural que ha comportat una crisi sistèmica dins del món cultural (Rubio-Arostegui i Rius-Ulldemolins, 2016).

Malgrat les reivindicacions internacionals esmentades, la igualtat de gènere no ha sigut mai un tema central en l'agenda de les autoritats responsables de cultura de la ciutat de Barcelona. En els primers 30 anys de democràcia, les polítiques culturals de l'Ajuntament de Barcelona van ser liderades pel Partit dels Socialistes de Catalunya, que va crear l'Institut de Cultura el 1996 com a principal òrgan responsable dels afers culturals de la ciutat. Els governs socialistes, amb una orientació socialdemòcrata en els anys vuitanta i més socioliberal en els noranta i dos mil (Rius-Ulldemolins i Gisbert, 2018: 108), van donar pas, el 2011, a Convergència i Unió (CiU), un partit nacionalista i conservador. Això no obstant, el seu pas per l'alcaldia de la ciutat va durar poc temps i, en les eleccions de 2015, el partit Barcelona en Comú (BeC), una plataforma ciutadana llançada el juny de 2014, va guanyar les eleccions municipals. En el poder des d'aleshores, ha governat en minoria, excepte en el període comprès entre 2016 i finals de 2017, quan va governar en coalició amb el Partit dels Socialistes de Catalunya. La seua agenda política inclou la defensa de la justícia social i els drets comunitaris, la promoció de la democràcia participativa, la introducció de mecanismes per a combatre la corrupció i el desenvolupament d'un nou model de turisme per a Barcelona.

En matèria cultural, l'anomenada *nova política* proclama una proposta alternativa de política cultural

orientada a promoure una cultura comuna allunyada de la instrumentalització econòmica i turística de la cultura (Rius-Ulldemolins i Gisbert, 2018). Aquesta nova proposta explora i repensa el sector cultural mitjançant una cultura comunitària que integra el feminisme, l'economia social, l'urbanisme o l'ecologia. Malgrat el discurs feminista de l'última legislatura (2015-2019), poques vegades s'ha inclòs explícitament la igualtat de gènere entre els objectius de les polítiques culturals. Més enllà de la constitució del grup de treball Cultura i Gènere, dins del programa «Cultura Viva» de l'Institut de Cultura de Barcelona, que, al llarg dels mesos transcorreguts entre el març i el juliol de 2019, va rebre l'encàrrec d'elaborar un conjunt d'accions encaminades a la consecució de la paritat i la incorporació de la perspectiva de gènere en projectes i equipaments de la ciutat de Barcelona, la major part de les actuacions en l'àmbit cultural han tingut origen en la Regidoria de Feminismes i Afers LGTBI de l'Ajuntament de Barcelona, així com en el sector privat.

Aquesta resistència a la implementació de la transversalitat de gènere, si bé ha sigut poc explorada en l'àmbit de les polítiques culturals, la seua anàlisi en altres camps polítics ha mostrat com els esforços per la igualtat de gènere sovint són objecte de fortes resistències (Cavaghan, 2017) en contextos institucionals existents. Aquestes anàlisis han mostrat com el biaix cap als interessos masculins i les suposicions respecte a les diferències de gènere entre homes i dones, existents en totes les polítiques públiques, reforcen els avantatges dels homes (Hawkesworth, 1994). Així, quan les polítiques dissenyades per a canviar les relacions de gènere s'incorporen a un règim de governança preexistent, el seu impacte pot veure's obstaculitzat o transformar-se en maneres que les fan menys poderoses (Jansson, 2019). A vegades, aquesta resistència també s'ha atribuït als gerents de les institucions, que sovint expressen actituds positives cap a la igualtat de gènere i la diversitat com a principis, però es resisteixen a la implementació d'accions reals destinades a canviar l'ordre de gènere (Wahl i Holgersson, 2003). Més

enllà d'aquests factors endògens al canvi institucional, recerques recents apunten la idea que les institucions i la política no estan aïllades de la societat i poden estar influenciades per l'agència de diferents actors, com ara les elits culturals o els grans receptors d'ajudes (Jancovich, 2017). És possible que alguns d'aquests agents (externs) influïsquen i fins i tot canvien les institucions i la direcció de les polítiques. Els moviments feministes i culturals poden ser uns d'aquests actors socials que contribueixen a assolir canvis en les polítiques culturals. De fet, han exercit un paper de lideratge en el coneixement i la presa de consciència de les disparitats de gènere en l'àmbit cultural, així com en la inclusió de la igualtat de gènere en l'agenda política de molts governs.

En aquest context, aquest article té com a objectiu explorar com s'ha introduït l'agenda feminista en la realitat cultural de la ciutat de Barcelona a partir de l'anàlisi d'un conjunt d'experiències innovadores en l'àmbit cultural en diferents barris de la ciutat. En els apartats següents ens referirem, en primer lloc, a la situació actual del sector cultural de la ciutat des d'una perspectiva de gènere. A continuació, es presentarà la metodologia utilitzada, així com la font de dades principal. La secció següent es dedicarà a la presentació dels resultats de l'anàlisi d'un conjunt d'iniciatives que incorporen la perspectiva de gènere en l'àmbit de la cultura, impulsades pels moviments feministes, el sector cultural (com ara gestores culturals, xarxes de museus amb perspectiva de gènere, institucions culturals) i la societat civil de Barcelona. Finalment, en l'últim apartat es presentaran les principals conclusions de l'estudi.

LES DESIGUALTATS DE GÈNERE EN EL SECTOR CULTURAL DE LA CIUTAT

Una feblesa molt important que es visualitza en el camp de l'art i la cultura local de Barcelona és l'absència d'estadístiques culturals desagregades per sexe, en l'àmbit local, que permeten conèixer

de manera regular i sistemàtica la situació de la igualtat de gènere en el sector i, per tant, facilitar la presa de consciència i prospectiva sobre aquesta qüestió. Si bé s'han desenvolupat alguns estudis rellevants (Cabó i Sánchez, 2017),¹ continuen sent insuficients per a poder disposar d'un diagnòstic real i comparat sobre la situació de desigualtat de gènere existent en el sector cultural de la ciutat de Barcelona.

L'estudi de Cabó i Sánchez (2017) mostra com els tipus d'activitats que més freqüentment fan les dones en el sector cultural solen ser la producció (audiovisual o escènica) o l'ensenyament (tallerista o formador), amb més d'un 60 % de participació en cadascuna. Les primeres solen anar lligades a l'organització i la supervisió d'esdeveniments i no acostumen a tenir massa visibilitat als espais culturals. Les segones solen realitzar-se en espais de format xicotet i de proximitat i, per tant, solen tenir un abast modest quant a recursos i reconeixement. En les tasques d'interpretació solista, només un 35,06 % (2017) de dones són intèrprets solistes en festivals, mentre que en grans auditoris ultrapassen el 40 %. L'autoria de dones oscil·la entre l'1,25 % (2017) en la interpretació musical i el 32 % en la interpretació dels centres d'arts escèniques.

En l'àmbit de la programació, cal destacar dues situacions extremes: d'una banda, la feminització elevada de les activitats en biblioteques i centres cívics, on el nombre total d'activitats és molt elevat, però amb un pressupost i projecció modestos, i, d'altra banda, la masculinització de les activitats desenvolupades en espais més vinculats amb l'alta cultura (per exemple, els museus, grans auditoris o teatres). El percentatge mitjà de dones en cada àmbit de programació, el 2017, va oscil·lar entre el 23 % en el cas de grans auditoris i el 59 % en el cas de les biblioteques (Cabó i Sánchez, 2017).

¹ També es podrien considerar alguns informes que de manera regular ha anat realitzant l'Observatori Cultural de Gènere.

En aquesta mateixa línia, a partir de l'estudi de Villarroya (2017), s'observa com les dones estan menys representades en les professions culturals (44 % el 2014) i en els llocs de presa de decisions (43 % al Departament de Cultura del govern català). Mentre que les dones, amb més freqüència, tenen contractes a temps parcial i temporals i fan tasques de gestió i administració, els homes tendeixen a fer activitats més tècniques i creatives. L'anàlisi per sectors mostra també una escassa representació de dones artistes que exposen la seua obra en galeries d'art (37,5 % el 2013) i en el sector audiovisual (40,6 % el 2012) en comparació amb la seua representació global en el mercat cultural (44 %). En l'extrem oposat, les dones constitueixen la majoria del personal ocupat a les administracions autonòmiques (62,4 %, Departament de Cultura) i locals (64,4 %), així com en sectors tradicionalment feminitzats com arxius (58,5 %), col·leccions (59,4 %) i galeries d'art (57,3 %).

D'altra banda, en el medi concret de les exposicions, l'estudi de Baygual, Brugat i Cabré (2016) sobre deu centres d'art de Barcelona al llarg del període 2011-2015 mostra com únicament la Fundació Miró tracta les dones artistes en igualtat de condicions que els artistes homes. En aquest sentit, el gran nombre d'exposicions individuals d'homes en centres com la Fundació Catalunya La Pedrera, La Virreina o la Fundació Vila Casas demostra que l'artista home encara és el depositari del prestigi artístic en una mesura molt major que l'artista dona. Així mateix, el 0 % de mostres de dones en centres tan diferents com el MNAC i CaixaForum mostra com la incorporació de les dones artistes no depèn dels períodes artístics exposats.

Així mateix, l'estudi de Cabó i Sánchez (2018) revela com els espais de presa de decisions disten de ser paritaris, si bé ací també la participació de dones varia en funció del tipus d'infraestructura cultural. Així, mentre que la direcció dels grans espais culturals de la ciutat, com ara els museus, sol estar en mans d'homes (71 %), la dels equipaments de proximitat sol recaure en dones, amb un 76 % de directores de

centres cívics i un 82 % de biblioteques. Tanmateix, la presència de dones en les estructures de direcció de l'ICUB queda reduïda a penes a un 30 %.

De tot l'anterior es desprén, aleshores, una falta de representació de les dones en la vida cultural més institucionalitzada de la ciutat, que, alhora, conviu amb un paper clau d'aquestes en l'activitat cultural, sovint des de la cultura de proximitat, amb menys suport públic i privat i amb escàs poder social (Villarroya, 2017).

En sentit contrari a l'escenari presentat fins al moment, al llarg de l'any 2017, les dones van obtenir més reconeixements que els homes (57 % i 43 %, respectivament), si bé la distribució per sexes varia en funció de la temàtica, l'àmbit territorial, la visibilitat mediàtica, si es tracta de distincions o premis i la dotació econòmica. Així, per exemple, les dones tenen especial reconeixement en els premis de temàtica de gènere (violències masclistes, participació de les dones, etc.) amb un 83 % dels premis (Cabó i Sánchez, 2018). Si bé lentament les dones comencen a ser reconegudes en l'obtenció de premis, aquells amb més dotació econòmica i visibilitat mediàtica encara solen concedir-se a homes. La retribució mitjana dels premis obtinguts per dones és un 34 % inferior a la dels homes, una diferència que s'accentua fins al 52 % en el cas dels premis que no tenen una temàtica de gènere (Cabó i Sánchez, 2018). Finalment, Cabó i Sánchez (2018) destaquen com el 2017, per primera vegada en els últims anys, les dones van rebre més distincions que els homes (60 % i 40 %, respectivament). Això no obstant, cal destacar que hi ha premis com la Medalla d'Or al Mèrit Cultural, Científic, Cívic o Esportiu que, des de fa anys, no recauen en dones.

Amb un abast territorial més ampli, l'estudi de Cabré i Alvarado (2015) analitza una mostra de 70 premis literaris del territori dels Països Catalans consagrats a premiar diferents gèneres durant un període de 15 anys, des de l'any 2000 al 2014. L'estudi dona resultats molt desiguals per a les dones, que oscil·len

entre el 4,8 % de dones guanyadores en premis de teatre i un 36,4 % en el cas de la narrativa infantil i juvenil.

En l'àmbit de la participació cultural, algunes dades incloses en l'*Enquesta de participació i necessitats culturals de Barcelona* (ICUB, 2020) evidencien, però, una certa igualtat entre homes i dones. Aquest equilibri es manifesta tant en les activitats de cultura legitimada (com anar al teatre, a concerts, etc.) com en la cultura comunitària, popular, religiosa o en l'espai públic. Tanmateix, una anàlisi més detallada de les dades mostra com les dones participen més que els homes en entitats, col·lectius i moviments de caràcter social, mentre que els homes ho fan més en clubs esportius o centres excursionistes. D'aquesta manera, l'equilibri aparent entre sexes queda matisat pels diferents rols de gènere existents en les nostres societats.

A tot l'anterior cal afegir el paper crucial dels moviments feministes i l'activisme del sector cultural a la ciutat de Barcelona, que, en els últims anys, ha documentat de manera persistent la falta d'igualtat efectiva entre homes i dones en el sector cultural i la necessitat d'intervenció urgent (Baygual, Brugat, i Cabré, 2016; Bou, Cabré, i Porté, 2014; Cabré, 2017; Cabré i Alvarado, 2015). Malgrat les escasses iniciatives institucionals destinades a introduir la perspectiva de gènere en les polítiques culturals de la ciutat, els moviments feministes de la ciutat i el sector mateix han sigut impulsors de bones pràctiques en el camp de la cultura i el gènere a la ciutat de Barcelona.

METODOLOGIA GENERAL I TREBALL DE CAMP REALITZAT

Per a l'anàlisi d'aquest article s'ha dut a terme el desenvolupament d'una metodologia qualitativa a partir de la realització d'entrevistes semiestructurades a persones expertes i referents en l'àmbit de la perspectiva de gènere en el camp cultural de la ciutat de Barcelona. La pauta d'entrevista va dividir

les preguntes en dos grans blocs. El primer es va enfocar en la descripció de les polítiques culturals de Barcelona des d'una perspectiva feminista, i el segon, directament relacionat amb els resultats que es presenten en aquest article, en l'avaluació qualitativa d'aquestes polítiques culturals a la ciutat, posant l'accent en la descripció d'experiències i iniciatives dutes a terme a la ciutat per part tant de l'Administració pública com d'agents de la societat civil i el tercer sector cultural. A més, a l'inici de cada entrevista es van arreplegar les dades generals de les entrevistades, principalment professionals en relació amb l'objecte d'estudi. Les entrevistes es van fer de manera telemàtica² entre el maig i el setembre de 2020.

La selecció de la mostra es va fer a partir de les integrants del grup de treball Cultura i Gènere dins del programa «Cultura Viva» posat en marxa per l'ICUB i altres referents en el camp d'estudi investigat, sempre amb el propòsit d'obtenir una mostra que, malgrat no ser representativa del sector, fos crítica i diversa. En concret, les entrevistades van ser Mireia Mora (comunicadora cultural a La Tremenda), M. Àngels Cabré (directora de l'Observatori Cultural de Gènere), Anna Cabó (fundadora i directora de La Groc Solutions, una consultoria sobre temes de gènere i diversitat), Karo Moret (doctora en Història per la Universitat Pompeu Fabra, investigadora sobre l'herència africana i les seues diàspores al Carib), Eulàlia Espinàs (gerenta de l'Ateneu Barcelonès), Marta Vergonyós (artista visual i cineasta, directora del Centre de Cultura de Dones Francesca Bonne-maison – La Bonne), Marina Marcian (tècnica de cultura, doctoranda en Moviments Socials i Diversitat Cultural a la Universitat de Barcelona) i Ione Hermosa (tècnica de cultura, gerenta de La Central del Circ fins a 2021).

A partir del treball de camp exploratori desenvolupat per a aquesta recerca i arran de les entrevistes fetes,

² Es van fer de manera telemàtica, principalment a partir de videotrucades o per correu electrònic, a causa de la situació de pandèmia generada per la COVID-19.

van emergir 24 propostes d'experiències de bones pràctiques en el camp de la perspectiva de gènere dins del sector cultural de la ciutat de Barcelona (Taula 1).

Taula 1 Propostes de bones pràctiques en l'àmbit del gènere i la cultura a la ciutat de Barcelona

Tipologia de projecte	Projectes proposats com a experiències de bones pràctiques
Centre cívic i biblioteca	Centre Cívic Sagrada Família i Centre Cívic El Sortidor a Poble Sec
Centre de cultura i de creació	El Graner, La Bonne, L'Ateneu de 9 Barris
Col·lectiu de dones	Dones Visuals, Projecte Minerva, Sindicat de Treballadores i Cuidadores de la Llar (Sindillar), Ca la Dona, Projecte Wikidones
Festival	Festival Escena Poblenou, Festival Internacional de Cine de Dones de Barcelona, Festival de Cultures Lesbianes VisibLES
Producció artística	Wanfrica Ediciones amb la col·lecció «African-meninas», la programació de La Raposa, obra teatral <i>No es país para negras</i> , projectes artístics de Nus Cooperativa, l'agenda paritària del Teatre Nacional de Catalunya
Museu	Museu de Pedralbes, Arxiu Fotogràfic de l'Ajuntament de Barcelona
Grup de treball	Grup Dones i Cultura, grup de treball Cultura i Gènere del programa «Cultura Viva» de l'Ajuntament de Barcelona, informe sobre la programació cultural 16/17 en clau feminista
Formació	Curs de formació «Afrofeminisme» de Karo Moret al CCCB, tallers «Fil a l'agulla»
Gestió i comunicació cultural	La Tremenda
Premi i reconeixement	Premi Joves Creadores
Festa major	Festa major del Poble Sec

Font: elaboració pròpia.

D'aquests 24 exemples, se n'han seleccionat 10 per al propòsit d'aquest treball, que són els que es presenten en la Taula 2. L'elecció respon a tres criteris:

i) la pluralitat de sectors artístics i culturals implicats: audiovisual, teatral, museístic, etc.;

ii) la diversitat en la tipologia dels projectes, amb presència tant d'unitats de producció com d'exhibició;

iii) la titularitat (pública o privada).

Taula 2 Exemples de bones pràctiques en l'àmbit del gènere i la cultura a la ciutat de Barcelona

Institució	Sector cultural	Tipologia	Titularitat
1. Centre Cívic Sagrada Família i Biblioteca Sagrada Família - Josep M. Ainaud de Lasarte	Multidisciplinari (centre de proximitat) i sector patrimonial (biblioteca)	Centre cívic i biblioteca	Pública
2. Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison	Multidisciplinari	Centre de cultura	Privada
3. El Graner, centre de creació de dansa i arts vives	Arts escèniques (dansa i arts vives)	Centre de creació	Pública
4. <i>No es país para negras</i>	Arts escèniques (teatre)	Producció teatral	Privada amb ànim de lucre
5. Barcelona International Women's Film Festival	Sector audiovisual (cine)	Festival audiovisual	Privada
6. Poble Sec Feminista	Acció social	Festa major	Pública
7. Ca la Dona	Multidisciplinari (patrimonial, d'acció social...)	Espai d'acció feminista	Privada
8. CCCB Afrofeminismes	Sector patrimonial (museístic, formació)	Museu	Pública
9. Projecte Minerva	Multidisciplinari	Col·lectiu de creadores	Pública
10. La Tremenda	Comunicació	Gestió i comunicació cultural	Cooperativa – privada sense ànim de lucre

Font: elaboració pròpia

BONES PRÀCTIQUES EN L'ÀMBIT DEL GÈNERE I LA CULTURA A LA CIUTAT DE BARCELONA

Caracterització dels projectes

Seguint l'exemple del mapatge d'experiències presentat en el document *Cultura per la inclusió social a Barcelona. Mapatge d'experiències 1.0* (Baltà i Grimaldi, 2011), a continuació es presenta la caracterització de cadascun dels projectes seleccionats. Per a cadascun s'inclou: el títol del projecte, la institució o l'entitat que el gestiona, una breu

descripció del seu context, els objectius en clau feminista que persegueix i les principals activitats executades dins de la línia de perspectiva de gènere.

El Centre Cívic Sagrada Família és un equipament municipal de titularitat pública ubicat al barri de la Sagrada Família l'eix principal de treball del qual és la igualtat de gènere. Des de 2013, s'ha especialitzat en temes de gènere amb el doble objectiu d'oferir a la ciutadania una oferta cultural en aquest àmbit i implementar en la gestió interna del mateix centre cívic bones pràctiques

professionals en la promoció de la igualtat. Les seues accions principals dirigides a la ciutadania es concentren en l'agenda cultural (exposicions, cicles de cine, espectacles, concerts...), la realització de tallers, així com el suport a la creació de projectes especialitzats en gènere i igualtat (Ajuntament de Barcelona, s.d.b). En l'àmbit de la gestió interna, promou formacions periòdiques dins del seu equip amb l'objectiu de vetlar pel foment de la perspectiva de gènere en totes les seues accions. Un dels resultats més rellevants ha sigut l'elaboració de la *Guia per a la incorporació de la perspectiva de gènere al treball del Centre Cívic Sagrada Família* (Alexanian i Tejón, 2017).

La Biblioteca Sagrada Família-Josep M. Ainaud de Lasarte, situada al mateix edifici que el centre cívic i també de titularitat pública, alberga un fons especial sobre feminisme, temàtica LGTBI i teoria *queer*, a més d'oferir els serveis de biblioteca pública de referència per al barri (Ajuntament de Barcelona, s.d.a).

El Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison, La Bonne, és un «espai de trobada, intercanvi i creació de projectes culturals feministes» (La Bonne, s.d.), centrat en les especialitats de l'àmbit audiovisual i performatiu. També s'hi duen a terme activitats de recerca i pensament sobre els moviments feministes i l'antiracisme. El centre té origen a l'Institut de Cultura Popular, fundat per la pedagoga Francesca Bonnemaison el 1909, juntament amb la Biblioteca Popular de la Dona (primera biblioteca pública de dones a tot Europa).

Després d'anys de reivindicació i recuperació del llegat de Francesca Bonnemaison, l'any 2003, la Diputació de Barcelona va aprovar la formalització del conveni de cessió de l'espai a l'associació promotora del Centre de Cultura de Dones. Un any després va tenir lloc la inauguració formal de l'espai i, amb aquesta, naixeria el centre. El 2012, el Centre de Cultura va patir les conseqüències de la crisi, amb fortes retallades en el pressupost, i va

decidir reafirmar-se en la voluntat de continuar amb l'obra de Francesca Bonnemaison i iniciar una nova etapa amb un nom nou: La Bonne. Els objectius d'aquesta nova etapa se centren en la consolidació com un espai de trobada, intercanvi i creació de dones i feministes dirigit al conjunt de la societat, la fidelització de l'heterogènia Comunitat Bonne des d'una praxi interseccional, antiracista i descolonial, la posada en pràctica d'una lògica circular en la promoció de la cultura de les dones (Formació > Producció > Difusió > Arxiu) i ser un punt de trobada de les dones del món de la cultura i dels diferents feminismes de Barcelona.

De La Bonne ha sorgit el Projecte Wikidones, una iniciativa per a generar continguts amb perspectiva de gènere i feminista en la Viquipèdia. També impulsa el Premi Joves Creadores,³ en col·laboració amb la Regidoria de Feminismes i LGTBI de l'Ajuntament de Barcelona, dirigit a potenciar la creació audiovisual de dones residents a la ciutat de Barcelona. Així mateix, La Bonne impulsa el Festival de Cultures Lesbianes visibLES,⁴ que busca promocionar la producció cultural lesbiana de la ciutat.

El Graner és un centre de creació dedicat a la dansa i les arts vives de titularitat pública, administrat pel Mercat de les Flors amb la col·laboració de l'Associació de Professionals de la Dansa de Catalunya (APDC) i l'Associació de Companyies Professionals de Dansa de Catalunya (ACPD). El centre forma part del programa «Fàbriques de creació» de l'Ajuntament de Barcelona i treballa per donar suport a la creació artística dins de l'àmbit de la dansa i els llenguatges del cos, per mitjà de l'experimentació, l'assaig, la creació i la formació, i, al seu torn, establir vincles amb els públics diversos, tot des d'un «model de gestió

3 Per a més informació: <https://labonne.org/projectes/premijovescreadores/>

4 Per a més informació: <https://labonne.org/projectes/visibles/>

horitzontal i feminista que investiga nous models de governança sostenibles i inclusius» (El Graner, s.d.). L'equip d'El Graner va participar, el 2019, en la presentació de la guia *Bones pràctiques per a una programació cultural paritària a Barcelona* (Soley-Beltran, 2019), que s'inclouïa com a part del Pla per a la justícia de gènere (2016-2020) de l'Ajuntament de Barcelona destinat a erradicar les desigualtats de gènere a la ciutat.

La producció teatral *No es país para negras* és una obra de la dramaturga i actriu Silvia Albert Sopale, coescrita per la mateixa actriu i dramaturga, amb la col·laboració de Laura Freijo i Carolina Torres, dirigida per Carolina Torres Topaga i produïda per Maripaz Correa. Es tracta d'un monòleg comicodramàtic sobre la història de les dones negres espanyoles que es va estrenar a Barcelona el 2014, dins de la XV Mostra de Creadores Escèniques Novembre Vaca, i des d'aleshores s'ha representat sobre múltiples escenaris de tot Espanya. Al llarg de totes les temporades en les quals s'ha programat (i es continua programant), al final de l'obra s'obri un espai de col·loqui entre creadora i públic que és moderat, en cada cas, per una referent de la comunitat afro de la ciutat on es fa la representació, i es convida el públic a comentar temes entorn del racisme i els afrodescendents (*No es país para negras*, s.d.). El 2020, la companyia *No es país para negras* va estrenar una nova obra teatral titulada *Blackface y otras vergüenzas*.

La Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona és un festival de cine nascut el 1993, creat i dirigit per Drac Màgic Cultura Audiovisual, amb l'objectiu de visibilitzar la cultura audiovisual feta per dones. En paral·lel a la mostra internacional que se celebra cada any, usualment al principi de juny, s'ha aconseguit crear un arxiu de pel·lícules realitzades per dones, amb més de 2.500 obres, així com un arxiu en línia amb tota la informació dels treballs que s'han programat, al llarg dels anys, en el festival (Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona, s.d.). La Mostra forma part i és cofundadora de TRAMA, coordinadora de mostres i

festivals de cine, vídeo i multimèdia realitzats per dones de l'Estat espanyol. A més, ofereix la distribució d'algunes de les obres presentades en el festival i treballa per a fer valdre el cine fet per dones.

Diferents entitats del barri de Poble Sec van conformar, el 2015, el grup de treball Poble Sec Feminista per a elaborar un protocol⁵ d'actuació contra les agressions sexistes i d'assetjament dins del marc de la festa major del barri, que se celebra cada any durant la segona quinzena del mes de juliol. Amb la voluntat de garantir un espai de seguretat i respecte dins de l'espai festiu, el document presentava una proposta d'actuació davant de les agressions sexistes que es produïssin durant els dies de festa major. En el protocol es recalca la importància de dur a terme actuacions prèvies de sensibilització, per mitjà de xarrades, material gràfic i audiovisual, tallers, etc. amb organitzacions i col·lectius del barri. Al seu torn, es manifesta la voluntat de fomentar, en els anys següents, la representació de sexualitats i gèneres no hegemònics.

Ca la Dona és un espai autodefinit «d'acció feminista», un lloc de trobada de dones, lesbianes i trans, i de referència dels moviments feministes, en actiu des de 1987 i que des de 2012 està ubicat al barri antic de Barcelona. En aquest espai es fan activitats de reflexió i debat, producció de pensament feminista, intercanvi d'experiències polítiques i tota una sèrie d'activitats socioculturals. Un dels projectes destacats és el Centre de Documentació de Ca la Dona, un fons documental i biblioteca que recopila, conserva i difon multitud d'obres (llibres, revistes, pel·lícules, escrits, cartells, etc.) del moviment feminista. Al seu torn, Ca la Dona compta amb un espai d'informació de drets i recursos jurídics i FemArt, una mostra d'art fet per dones principalment d'Espanya i Llatinoamèrica (Ca la Dona, s.d.).

⁵ Disponible ací: <http://labase.info/wp-content/uploads/2015/07/PROTOCOL-AGRESSIONS-FM15-1.pdf>

El curs «Afrofeminismes. Arrels, experiències, resistències» es va impartir al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) al llarg del mes de juny de 2018 a càrrec de la historiadora, investigadora i professora afro cubana Karo Moret Miranda, doctora en Història per la Universitat Pompeu Fabra i editora d'una de les col·leccions d'Ediciones Wanafrica. La formació impartida per Moret Miranda va estar conformada per cinc sessions en les quals, «per mitjà de la història, la religió, l'art i les experiències de les dones», es volia ajudar a comprendre «quins agents socials, culturals, polítics i econòmics han influït en la història afrodescendent i en la construcció d'una afroconsciència feminista», així com estudiar «els moviments feministes en la seua complexitat i pluralitat» i «la representació de l'afrodescendència i la resposta de l'activisme artístic més contemporani» (CCCB, s.d.). El curs va formar part de la programació de l'Institut d'Humanitats de Barcelona, en actiu des de 1994.

El Projecte Minerva és un projecte de trobada i promoció entre les creadores artístiques vinculades al barri de Gràcia de Barcelona. Naix el 2011 arran de la constitució d'un grup de treball conformat per dones del Consell de Dones de Gràcia i altres dones per a debatre sobre cultura i gènere i visibilitzar els treballs artístics creats per dones. El 2014, van crear la plataforma virtual en forma de catàleg per a donar a conèixer les dones creadores de múltiples disciplines artístiques residents o vinculades d'alguna manera al barri de Gràcia de Barcelona. Actualment, compta amb el suport de la Regidoria de Feminismes i LGTBI de l'Ajuntament de Barcelona i la col·laboració de la cooperativa Trama SCCL. La seua finalitat principal és fomentar la creació cultural de les dones, amb perspectiva de gènere, establir xarxes i potenciar el talent femení del districte.

La Tremenda és una cooperativa, creada el 2017, que es dedica a la comunicació i la premsa cultural i social amb perspectiva de gènere. Liderada per Mireia Mora, Bàrbara Branco, Núria Olivé

i Laia Soler, la seua oficina es troba dins de La Bonne – Centre de Cultura de Dones, on duen a terme diferents tipus de treballs vinculats amb les estratègies de comunicació i premsa, creació de continguts, gestió de publicitat i d'esdeveniments i també formació i assessorament. Entre altres activitats, La Tremenda ha coordinat l'acte «Feminització cultural: presentació de la guia Bones pràctiques per a una programació cultural paritària a Barcelona», així com la coordinació del posterior grup de treball Gènere i Cultura, impulsat per la Regidoria de Feminismes i LGTBI de l'Ajuntament de Barcelona i l'Institut de Cultura de Barcelona (ICUB).

Projectes culturals com a bones pràctiques: diversos, interseccionals i amb perspectiva de gènere

A partir del conjunt d'aquestes experiències de bones pràctiques del sector cultural amb perspectiva de gènere, dutes a terme a la ciutat de Barcelona entre 2015 i 2018, s'observa una diversitat d'iniciatives (des de la programació, formació i documentació fins a la residència artística, per exemple), en diferents camps de la cultura (arts visuals, audiovisual, teatre, etc.), implementades per diferents tipus d'organitzacions (des de centres cívics, teatres i centres de creació fins a empreses de comunicació cultural) i amb models de gestió i de titularitat variats. Si bé les deu experiències presentades no pretenen ser representatives del conjunt del sector, sí que persegueixen exemplificar iniciatives diferents que provenen de diferents sectors i agents culturals.

D'aquesta diversitat destaca el rol principal de La Bonne com a impulsora de diferents projectes que compten amb una forta presència i arrelament a la ciutat, i que comprenen des de la formació fins a l'existència d'un centre de documentació, les assessories, el premi per a creadores, el festival de cultures lesbianes o les residències artístiques, per exemple. El seu propòsit de difusió de projectes feministes col·loca La Bonne com un agent crucial de dinamització de les experiències culturals feministes a la ciutat. La resta d'iniciatives analitzades

comprenen des de la presència de projectes amb un fort component de proximitat amb el territori, per exemple, el Centre Cívic Sagrada Família i la Biblioteca Sagrada Família-Josep M. Ainaud de Lasarte, els protocols contra agressions sexistes de la Festa Major de Poble Sec o el Projecte Minerva, lligat al barri de Gràcia, fins a programes amb més projecció internacional, com ara la Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona.

Cal destacar també que la interseccionalitat es troba, des de fa temps, en l'agenda de moltes d'aquestes iniciatives, la majoria de les quals reconeixen que la categoria de gènere no és l'única que estructura la societat i que, per tant, aquesta s'encreua amb altres eixos com l'origen, l'ètnia, l'edat, l'orientació sexual, la diversitat funcional o la classe social. Malgrat això, encara queda un llarg camí per recórrer. Una de les entrevistades remarca que el context barcelonés és «reticent a identificar altres opressions i altres col·lectius amb prioritats diferents» i que les transformacions ocorregudes fins al moment i que han generat impacte han sigut «perquè les artistes i acadèmiques no blanques ens hem organitzat i hem ofert els nostres propis productes que hem gestionat des de l'àmbit particular, sense suport institucional» (entrevistada 5⁶).

En el cas concret de l'afrofeminisme destaquen iniciatives vinculades a la formació, com ara el curs «Afrofemines. Arrels, experiències, resistències», ofert pel Centre de Cultura Contemporània de Barcelona el 2018 i impartit per la historiadora afrocubana Karo Moret Miranda, o la producció teatral *No es país para negras*, de Silvia Albert Sopale. També a fi d'afrontar la discriminació que pateixen les dones en el procés creatiu, agreujada per l'ètnia, aquesta producció teatral visibilitza la creació i les aportacions fetes per dones des d'una perspectiva interseccional.

Totes i cadascuna d'aquestes iniciatives permeten abordar diferents bretxes de gènere que es manifesten en el sector cultural de la ciutat. Així, per mitjà de la programació d'activitats culturals, de tallers, de l'ús d'espais i de la difusió d'activitats amb perspectiva de gènere, es busca facilitar a la ciutadania una oferta cultural diversa i de qualitat. Una de les entrevistades afirmava que «forçar la paritat en els equipaments i les programacions hauria de ser una obligació i propiciaria un ecosistema cultural infinitament més sa» (entrevistada 6).

L'ús d'una comunicació no sexista i transformadora és també un denominador comú en totes les iniciatives analitzades. L'existència de La Tremenda, com a cooperativa dedicada a la comunicació i a la premsa cultural i social amb perspectiva de gènere, dona compte del paper clau de la comunicació com a eina de transmissió de missatges, significats i valors, tant per mitjà de les paraules com de les imatges.

Així mateix, la formació, la documentació i la recerca sobre moviments feministes, sobre les desigualtats de gènere en el sector cultural i sobre el rol creador de les dones i d'altres col·lectius discriminats són iniciatives que permeten superar la perspectiva androcèntrica que domina moltes de les activitats de la ciutat (Perpinyà i Morera, 2020). En aquest sentit, una altra entrevistada remarcava que «és necessari fer molta formació i donar suport als moviments actuals i a les persones que estan treballant des de la societat civil» (entrevistada 3). D'altra banda, els premis són utilitzats, en alguns dels casos analitzats, com a instrument clau per al reconeixement de l'obra i la trajectòria de dones artistes i professionals de la cultura (Cabrè i Alvarado, 2015). Per la seua part, els festivals i les mostres donen visibilitat a l'obra de les artistes i els col·lectius menys representats alhora que amplien la diversitat d'expressions culturals de la ciutat.

L'adopció de la perspectiva de gènere en la gestió interna d'algunes de les institucions considerades

6 Per a preservar l'anonimat de les entrevistades amb la incorporació de les citacions literals, la identificació numèrica de les entrevistades que es presenta no es correspon amb l'ordre amb el qual han aparegut en l'apartat de Metodologia.

en aquest treball (per exemple, el Centre Cívic Sagrada Família) permet, a més de fomentar una mirada de gènere en la presa de decisions, l'exercici de pràctiques professionals de promoció de la igualtat de gènere en el funcionament quotidià de l'equip. En aquest sentit, una de les entrevistades reflexionava el següent: «D'una banda, (tenim) la necessitat de transformar les institucions culturals existents; d'altra banda, donar suport a aquelles iniciatives existents al marge, fetes per dones i persones feministes» (entrevistada 2). Un tema clau en aquest àmbit és la promoció de la conciliació de la vida familiar, personal i laboral tant de les persones que participen en les activitats com de les que formen part de l'equip del centre.

Finalment, algunes de les iniciatives analitzades estan dirigides a prevenir i abordar el sexisme i la violència masclista. Des de la dotació, la difusió i l'ús d'un protocol de prevenció i actuació contra les agressions sexistes i d'assetjament en el marc de la Festa Major de Poble Sec fins a la dotació d'un protocol dins del centre mateix o la formació interna i externa sobre violències masclistes.

CONCLUSIONS

La configuració de Barcelona com una ciutat cultural, impulsora de progrés econòmic, social o turístic, no ha comptat amb el poder transformador de la igualtat de gènere. Amb això, s'ha limitat el gaudi de drets culturals a tota la ciutadania, la cohesió social i la riquesa de la diversitat de les expressions culturals. Davant de totes les desigualtats de gènere que afecten les dones i diferents col·lectius minoritaris, l'anàlisi que hem dut a terme ha mostrat el caràcter simplement testimonial de la intervenció de les autoritats locals responsables de cultura a la ciutat de Barcelona. Malgrat el discurs feminista del partit actual de govern, Barcelona en Comú (BeC), la seua implementació en l'àmbit de les polítiques culturals ha sigut pràcticament inexistent. No reconèixer aquest potencial comporta, consegüentment, la constricció de drets culturals per part de les

dones i altres grups minoritaris i debilita l'enfortiment d'una agenda pública que busque la igualtat en termes culturals de tota la ciutadania.

D'altra banda, l'estudi ha posat en relleu el paper fonamental dels moviments feministes i iniciatives diverses sorgides des de l'àmbit cultural, algunes amb una trajectòria llarga i reconeguda i d'altres més recents, que han permès abordar les bretxes de gènere en l'accés als recursos i la programació, les relacions de poder desiguals dins de les institucions, així com les normes de gènere tradicionals que reforcen aquestes bretxes i els desequilibris de poder. Les iniciatives incloses en aquest treball, que han sigut destacades pel sector cultural mateix, evidencien el paper clau de les agents culturals del territori, més enllà de l'existència d'un full de ruta en l'esfera política o de la inclusió de la igualtat de gènere com a objectiu en les polítiques culturals de la ciutat.

La rellevància que la ciutat mateixa ha assumit com a *ciutat cultural*, a partir del *model Barcelona*, no ha atenuat prou les desigualtats de gènere ni ha contemplat una base sostenible de política pública que permeti transformar la situació cultural de desigualtat fins al moment present. En aquest sentit, és urgent la transformació de la situació actual en un projecte col·lectiu de ciutat que mitigue, en profunditat i de manera sostenible, el que està succeint actualment en el camp de l'art i la cultura. Per a construir societats més democràtiques, també cal garantir els drets culturals a tots aquells col·lectius que són discriminats o directament apartats de l'àmbit de la cultura. La creació de projectes (socials, econòmics, culturals) a la ciutat que conceben la perspectiva de gènere i facen evident, per exemple, el lloc de dones i col·lectius LGTBI pot ser un camí possible per a ajudar a atenuar aquestes desigualtats.

D'altra banda, específicament en el camp professional de la cultura de la ciutat de Barcelona, més enllà dels escassos estudis i les dades existents, s'observa que, en diversos sectors culturals, la desigualtat de gènere encara està més que present. Desigualtat que

no només es manifesta en les possibilitats d'accés al camp cultural, el desenvolupament de les professions artístiques, el reconeixement al treball i/o a la trajectòria o l'obtenció de premis, sinó també en la menor representació que tenen les dones en llocs de decisió respecte als homes (Villarroya, 2019). Tal com s'ha pogut observar, 7 de cada 10 càrrecs de direcció dels grans equipaments culturals de la ciutat estan en mans d'homes.

Així mateix, el reconeixement de projectes considerats com a bones pràctiques en l'àmbit del gènere i la cultura a Barcelona possibilita continuar aprofundint en polítiques i línies d'acció transversals en busca de la consolidació de models orientats a la igualtat a la ciutat. Des d'aquesta mirada, el territori (i la ciutadania) es constitueix com un espai de creació particular i com el lloc on és possible el desenvolupament d'iniciatives orientades a la prevenció i conscienciació del sexisme i la violència masclista.

De la mateixa manera, l'anàlisi de bones pràctiques ha posat en relleu com el gènere, com a construcció social, ha d'articular-se necessàriament amb altres dimensions (com l'ètnia, l'edat, l'orientació sexual, la diversitat funcional o la classe social) que possibiliten el reconeixement de les experiències culturals feministes a la ciutat. Si bé la interseccionalitat està present en diverses experiències analitzades, que continuen sent projectes actius, les transformacions assolides a la ciutat encara són moderades.

Com a conclusió, cal assenyalar la necessitat de treballar la discriminació per raó de gènere des de diferents espais (programació d'activitats culturals, ús i apropiació dels espais, comunicació, recursos, etc.) i àmbits (públic, privat i tercer sector) amb l'objectiu de proporcionar una oferta cultural diversa. Només d'aquesta manera es podrà consolidar també un ecosistema cultural a la ciutat més just i igualitari.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Ajuntament de Barcelona. (2016). *Pla per la justícia de gènere 2016-2020 (Barcelona)*. Barcelona: Regidoria de Feminismes i LGTBI, Ajuntament de Barcelona. <http://hdl.handle.net/11703/114211>
- Alexanian, A., i Tejón, C. (2017). *Guia per a la incorporació de la perspectiva de gènere al treball del Centre Cívic Sagrada Família*. Barcelona: Centre Cívic Sagrada Família. <http://igualtatigenere.com/wp-content/uploads/2015/10/Guia-destil-igualtat-i-genere.pdf>
- Baltà, J., i Grimaldi, R. (2011). *Cultura per la inclusió social a Barcelona: mapatge d'experiències 1.0*. Barcelona: Consell de Cultura de Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- Barrios, M., i Villarroya, A. (2022). What is needed to promote gender equality in the cultural sector? Responses from cultural professionals in Catalonia. *Journal of Orthopaedic Surgery*, 25(4). <https://doi.org/10.1177/2309499020959158>
- Baygual, J., Brugat, R., i Cabré, M. A. (2016). *Exposicions de dones als centres d'art de Barcelona. 4art Informe de l'Observatori Cultural de Gènere, amb la col·laboració de MAV (Mujeres en las Artes Visuales)*. Barcelona. http://dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/docs/publicacions_OCG_informe4.pdf
- Bou, M., Cabré, M. A., i Porté, M. (2014). *Directores, productores i guionistes al cinema català recent. 2on Informe de l'Observatori Cultural de Gènere, amb la col·laboració de CIMA (Associació de Dones Cineastes i de Mitjans Audiovisuals)*. Barcelona. http://dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/docs/publicacions_OCG_informe2.pdf
- Cabó, A., i Sánchez, J. M. (2017). *Informe sobre la programació cultural 2016-2017 de l'Ajuntament de Barcelona des d'una perspectiva de gènere*. Barcelona: Departament de Transversalitat de Gènere i Gerència de Recursos, Ajuntament de Barcelona.
- Cabré, M. A. (2017). *Dones als festivals musicals de Catalunya. 5é informe de l'Observatori Cultural de Gènere, amb la col·laboració de MIM (Mujeres de la Industria de la Música)*. Barcelona. http://dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/docs/publicacions_OCG_informe5.pdf

- Cabré, M. A., i Alvarado, H. (2015). *El gènere als nostres premis literaris. 3er informe de l'Observatori Cultural de Gènere, amb la col·laboració de l'AELC (Associació d'Escriptors en Llengua Catalana) i de la ILC (Institució de les Lletres Catalanes)*. Barcelona. http://dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/docs/publicacions_OCG_informe3.pdf
- Canclini García, N., i Moneta, C. J. (coord.). (1999). *Las industrias culturales en la integración latinoamericana*. Buenos Aires: Eudeba.
- Cavaghan, R. (2017). *Making Gender Equality Happen: Knowledge, Change and Resistance in Eu Gender Mainstreaming* (1st ed.). Nova York: Routledge.
- Ciutats i Governos Locals Units, CGLU. (2015). *Cultura 21: Acciones*. http://agenda21culture.net/sites/default/files/files/culture21-actions/c21_015_spa.pdf
- Ciutats i Governos Locals Units, CGLU – Comissió de Cultura. (2004). *Agenda 21 de la cultura*. http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/multi/ag21_es_ok.pdf
- Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG. (2016). *Culture, Cities and Identity in Europe*. European Union.
- ESPANYA. “Ley 22/1998, de 30 de diciembre, de la Carta municipal de Barcelona”. *Boletín Oficial del Estado*, Madrid, Espanya, 2 de febrer de 1999 (última modificació: 30 de desembre de 2014). <https://www.boe.es/buscar/pdf/1999/BOE-A-1999-2518-consolidado.pdf>
- ESPANYA. “Ley 1/2006, de 13 de marzo, por la que se regula el régimen especial del municipio de Barcelona”. *Boletín Oficial del Estado*, Madrid, Espanya, 14 de març de 2006. <https://www.boe.es/buscar/pdf/2006/BOE-A-2006-4583-consolidado.pdf>
- Hawkesworth, M. (1994). Policy Studies within a Feminist Frame. *Policy Sciences*, 27(2/3), 97-118. <http://www.jstor.org/stable/4532310>
- ICUB. (2020). *Informe encuesta de participació i necessitats culturals de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. https://barcelonadadescultura.bcn.cat/wp-content/uploads/2020/02/EnqCultura2019_Informe_CA.pdf
- Jancovich, L. (2017). The participation myth. *International Journal of Cultural Policy*, 23(1), 107-121. doi: 10.1080/10286632.2015.1027698
- Jansson, M. (2019). The quality of gender equality: Gender quotas and Swedish film governance. *International Journal of Cultural Policy*, 25(2), 218-231. <https://doi.org/10.1080/10286632.2016.1248952>
- Joseph, A. (2015). Women as creators: gender equality. En UNESCO (ed.), *Re/shaping cultural policies. A Decade Promoting the Diversity of Cultural Expressions for Development* (p. 173-187). UNESCO Publishing.
- Joseph, A. (2018). Gender equality: missing in action. En UNESCO (ed.), *Re/shaping cultural policies. Advancing creativity for Development* (p. 189-207). UNESCO Publishing.
- MacNeill, K., Coles, A., i Vincent, J. B. (2018). *Promoting gender equality through the arts and creative industries: a review of case studies and evidence*. Victorian Health Promotion Foundation (VicHealth). <https://www.vichealth.vic.gov.au/-/media/ResourceCentre/PublicationsandResources/GenderEqualityArts/Promoting-gender-equality-through-the-arts-and-creative-industries-report.pdf?la=en&hash=B9B3C1EE14262A6661A37F807FB08583E1732614>
- O'Brien, D., Allen, K., Friedman, S., i Saha, A. (2017). Producing and Consuming Inequality: A Cultural Sociology of the Cultural Industries. *Cultural Sociology*, 11(3), 271-282. <https://doi.org/10.1177/1749975517712465>
- Perpinyà i Morera, R. (2020). El legado documental desde la perspectiva de género: igualdad, diversidad e inclusión. *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, 44 (juny). <https://dx.doi.org/10.1344/BiD2020.44.18>
- Pujar, S. (2016). *Gender Inequalities in the cultural sector*. Culture Action Europe. <https://cultureactioneurope.org/files/2016/05/Gender-Inequalities-in-the-Cultural-Sector.pdf>
- Rius-Ulldemolins, J., i Gisbert, V. (2018). ¿Por qué las políticas culturales locales no cambian? Constricciones del modelo urbano, inercia en la gestión y batallas culturales en los «gobiernos del cambio» en Madrid y Barcelona (2015-2018). *Revista Española de Ciencia Política*, 47, 93-122. <https://doi.org/10.21308/recp.47.04>
- Romainville, C. (2015). Defining the right to participate in cultural life as a human right. *Quarterly of Human Rights*, 33(4), 405-436.
- Rubio-Arostegui, J., i Rius-Ulldemolins, J. (2016). El diagnóstico de la crisis de la cultura en España: del recorte público a la crisis sistémica. *Arte, individuo y sociedad*, 28(1), 41-57. https://doi.org/10.5209/rev_ARIS.2016.v28.n1.46909
- Soley-Beltran, P. (2019). *Quaderns metodològics feministes. Bones pràctiques per a una programació cultural paritària*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. https://ajuntament.barcelona.cat/dones/sites/default/files/documentacio/quadern_politica_cultura2_baja.pdf

- Subirats, J. (2018). *Notes on city, culture, and (cultural) policy. Barcelona, Leading City of the Agenda 21 for Culture United Cities and Local Governments (UCLG)*. Barcelona: Culture 21, UCLG i Ajuntament de Barcelona.
http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/cities/content/informe_2018_j.subirats-eng.pdf
- UNESCO. (2005). *Convenció de 2005 de la UNESCO sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals*. Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura.
<http://www.unesco.org/new/es/culture/themes/cultural-diversity/cultural-expressions/the-convention/convention-text>
- UNESCO. (2014). *UNESCO's promise: gender equality, a global priority. Division for Gender Equality, UNESCO*.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000226923>
- Villarroya, A. (2012). Cultural policies and national identity in Catalonia. *International Journal of Cultural Policy*, 18(1), 31-45.
- Villarroya, A. (2016). Mujeres y políticas culturales. En *Estado de la Cultura y las Artes 04_2016. Nexos y divergencias en la cultura política*, 71-79.
https://conca.gencat.cat/web/.content/Enllac/publicacions/informes_anuals_estat_cultura/INFORME_2016_CAST.pdf
- Villarroya, A. (2017). L'ocupació en el sector de la cultura des d'una perspectiva de gènere. *DeCultura*, 50, novembre, 1-59.
- Villarroya, A. i Barrios, M. (2019). Desigualtats de gènere en l'ocupació cultural a Catalunya. *Informes CoNCA IC17 (2019)*. Generalitat de Catalunya, Consell Nacional de la Cultura i de les Arts – CoNCA.
- Wahl, A., i Holgersson, C. (2003). Male managers' reactions to gender diversity activities in organizations. En M. Davidson, i S. Fielden (eds.), *Individual diversity in organizations*. Londres: John Wiley.
- Yúdice, G. (2002). *El recurso de la cultura. Usos de la cultura en la era global*. Ciutat de Mèxic: Editorial Gedisa.

PÀGINES WEB CONSULTADES

- Ajuntament de Barcelona. (s.d.a). *Biblioteca Sagrada Família-Josep M. Ainaud de Lasarte*. [Recuperat el 27 d'agost de 2020] <http://ajuntament.barcelona.cat/biblioteques/bibsagradafamilia/ca>
- Ajuntament de Barcelona. (s.d.a). *Centre Cívic Sagrada Família*. [Recuperat el 20 d'octubre de 2020] www.ccsagradafamilia.net
- Ca la Dona. (s.d.). *Ca la Dona. Un espai d'acció feminista*. [Recuperat el 27 d'agost de 2020]. <https://caladona.org>
- CCCB. (s.d.). *Afrofeminismos. Raíces, experiencias, resistencias. Curso a cargo de Karo Moret*. [Recuperat el 20 d'octubre de 2020]. www.cccb.org/es/actividades/ficha/afrofeminismos/228762
- Creadores de Gràcia. (s.d.). *Creadores de Gràcia. Projecte Minerva*. [Recuperat l'1 de setembre de 2020].
<https://creadoresdegracia.cat>
- El Graner. (s.d.). *El Graner. Centre de creació de dansa i arts vives*. [Recuperat el 15 de setembre de 2020]. <https://granerbcn.cat>
- La Bonne. (s.d.). *La Bonne. Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison*. [Recuperat el 15 de novembre de 2020].
<https://labonne.org>
- La Tremenda. (s.d.). *La Tremenda*. [Recuperat el 15 de novembre de 2020]. <https://latremenda.coop/ca/>
- Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona. (s.d.). *Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona*. [Recuperat el 15 de novembre de 2020]. <https://www.mostrafilmsdones.cat>
- No es país para negras. (s.d.). *No es país para negras*. [Recuperat el 10 d'octubre de 2020]. <https://noespaisparanegras.es>
- ONU Mujeres. (s.d.). *Glosario de igualdad de género*. [Recuperat el 16 de novembre de 2021].
<https://trainingcentre.unwomen.org/mod/glossary/view.php?id=150&mode=letter&lang=es>

NOTA BIOGRÀFICA

Anna Villarroya

Llicenciada en Dret i en Economia i doctora en Economia del Sector Públic per la Universitat de Barcelona. Professora agregada del Departament d'Economia de la UB. Presidenta de la European Association of Cultural Researchers i, des de 2006, autora del perfil per a Espanya inclòs en el Compendium of Cultural Policies and Trends. Coordinadora acadèmica del Programa de Doctorat Interuniversitari en Estudis de Gènere: Cultures, Societats i Polítiques i directora del Centre de Recerca en Informació, Comunicació i Cultura de la UB.

Marta Casals-Balaguer

Doctora en Sociologia per la Universitat de Barcelona. És professora lectora de la Facultat d'Educació de la mateixa universitat. Investiga sobre música i educació, cultura i gènere, i professions artístiques. És autora de diversos articles publicats en revistes acadèmiques nacionals i internacionals i de capítols de llibre. És membre investigadora del Centre de Recerca en Informació, Comunicació i Cultura (CRICC) de la Universitat de Barcelona. És coordinadora del Grup d'Innovació Docent en Educació Musical (UB).

